

УДК 81-112.2

О. В. Гурин

*кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)*

Основні параметри впливу середньоанглійських північних діалектів на розвиток англійської мови

Як відомо, мова відображає процеси, які відбуваються у суспільстві: економічні, соціальні, етнічні тощо. У час міжкультурних контактів увага лінгвістичних досліджень все частіше зосереджується на вивченні факторів, які детермінують розвиток мови. При цьому особлива увага приділяється вивченню соціолінгвістичних ситуацій у суспільстві, які мали місце в різні епохи його становлення, взаємодії мови та культури, функціонуванню мови в різних типах дискурсу з урахуванням історичних умов [2; 3; 4; 7; 8].

У середньоанглійському періоді мав місце ряд подій, що включав у себе як взаємодію різних мов і культур, так і ряд подій, які призвели до взаємодії та асиміляції носіїв різних діалектів, що залишило значний відбиток у мові і детермінувало її розвиток. Саме це обумовлює актуальність цієї розвідки.

Мета статті – дослідити основні лінгвістичні наслідки впливу північних та північно-східних діалектів на розвиток англійської мови в середньоанглійському періоді.

Середньоанглійський період – етап діалектного розмаїття, спричиненого феодалним устроєм суспільства та іноземним впливом. Переважно вважають, що розвиток англійської мови у цьому періоді обумовлювався французьким впливом та, меншою мірою, латинським [4: 98-116; 8: 7-24]. Вважаємо, що при цьому недооцінюється скандинавський вплив. Хоч скандинавські завоювання мали місце у VIII-XI ст., вплив на мову стає очевидним у XIII-XV ст.

Історія Лондонського діалекту розкриває джерела літературної мови пізнього середньоанглійського періоду та є основним джерелом літературної норми. Ранні середньоанглійські пам'ятки писемності, починаючи з прокламації 1258 р., свідчать про південно-західну, базу Лондонського діалекту [1: 86; 8: 159]. Пам'ятки писемності XIV-XV ст. свідчать про зміну

діалектної орієнтації, де риси північно-східних та північних діалектів почали переважати. Найбільш вірогідне пояснення цього можна знайти, прослідкувавши соціо-культурні умови, в яких проживали жителі Лондону в цей час (XIV ст.)

XIV ст. в Англії було досить трагічним. Так, у 1348 р. Лондон був практично спустошений під час епідемії чуми, відомої під назвою Чорна Смерть та пізніших спалахів бубонної чуми (1360). Окрім того, декілька років були неврожайними, що викликало голод. Не слід забувати про Столітню війну з Францією. Всі ці події призвели до того, що, за різними даними, населення Англії скоротилося від 1/3 до 1/2 [1: 87-89]. Звичайно, в містах, де більша концентрація людей, епідемії забрали життя більшої кількості людей, ніж в селах. Усі ці події призвели до того, що в Лондоні з'явилася нестача робітників. Очевидно, що нові робітники переїхали в Лондон з найбільш густозаселених регіонів країни, де не вистачало робочих місць для всіх. Такими, за даними перепису населення 1377 р., були Північно-Східні землі, де спостерігалася нестача робочих місць. [8: 159]. Як результат, Лондонський діалект змінив свою діалектну орієнтацію з Південно-Західної на Північно-Східну.

Північні та східно-центральні діалекти були більш “радикальними” у контексті набуття нових рис, про що свідчить зокрема спрощеність флективної системи іменників до 1300 на відміну від південних діалектів унаслідок більш інтенсивного процесу редукції ненаголошених складів. Таку особливість цих груп діалектів пояснюють, перш за все, скандинавським впливом [5; 6; 7]. Таким чином, фонетичні, лексичні та “радикальні” граматичні риси північних та північно-східних центральних середньоанглійських діалектів потрапили до Лондонського діалекту та, зрештою, до літературної мови.

Вплив північних діалектів на лексичну систему англійської мови проявлявся за наступними напрямками: запозичення слів з північних діалектів (зокрема слів скандинавського походження); зміна семантики англійських слів; виникнення лексико-граматичних омонімів та підвищення продуктивності конверсії (в результаті редукції ненаголошених складів). Унаслідок цих процесів було підсилено германський лексичний елемент в середньоанглійській мові. При запозиченні реалізовувався один із наступних сценаріїв:

- скандинавські слова витісняли свої відповідники з англійської мови, напр.: ран.с.а. *niman* було витіснене ск. *take*, ран.с.а. *weorpan* - ск. *cast*, ран.с.а. *clepjan* - ск. *call*;

- запозичення набували загальнонаціонального розповсюдження, але збереглися власне англійські етимологічні дублети на позначення дещо іншого об'єкта, напр.: *dike-ditch*, *skirt-shirt*;

- запозичення входили в мову як синоніми до власне середньоанглійських слів, напр.: *sky-welkin*, *skin-hide*, *anger-wrath*, *die-starve*, *ill-sick*, *ugly-foul*, *husband-man*.

- запозичувалися окремі словотвірні парадигми, напр: ім. *gap* (шв. *gap*, датс. *gab* – відкритий рот); дієсл. *gape*: (шв. *gapa*, датс. *gabe* – відкривати широко рота); дієсл. *bait*: (д.ск. *beita* – полювати, переслідувати) – ім. *bait* (д.ск. *beist* – пасовище);

- англійське слово, зберігаючи свою форму, «запозичувало» семантику скандинавського (північноанглійського) відповідника, напр: д.а. *drēam* (радість, шум) – д.норв. *draumr* (сон, мрія); д.а. *mōdig* (хоробрий, сміливий) – д.норв. *mōðigr* (подавлений, пригнічений горем). Сучасні значення слів *dream*, *moody* – ближчі до семантики давньонорвезького слова, ніж до давньоанглійського. Іншими прикладом семантичного зсуву є: *dwell* (залишатися на теперішньому місці): д.а. *dwellan* (збивати з пантелику), д.норв. *dvelja* - відкладати, баритися, залишатися; *band*: д.а. *band* (плутати коней) – д.ск. *band* (зв'язувати) [за матеріалами джерел ілюстративного матеріалу 1 і 2].

Що стосується семантики запозичених слів, то чітко визначених семантичних полей можна навести декілька: слова, що позначають предмети та їжу щоденного вжитку (*cake*, *egg*, *knife*), слова, що описують красиви, пасовиська та сільськогосподарські об'єкти і дії (*dike*, *carr*, *fell*, *balk*), частини тіла (*anckle*, *leg*), правові терміни (*law*, від *fellow*), морські терміни (*afloat*, *ferry*, *keel*). Проте здебільшого запозичені слова були словами щоденного вжитку, такими, що позначають звичайні, побутові дії (*lift*, *get*, *give*, *hit*, *anger*, *kettle*).

Крім запозичень власне слів мало місце запозичення афіксів з північноанглійських діалектів. Так, у літературних пам'ятках південних діалектів XIII ст. реєструємо суфікс *-ild*, що вказував на жіночу стать виконувача певної дії: *beggild* (жебрачка), *cheapild* (торговка), *grucchild* (жінка, що багато бурчить), тощо. У давньоанглійських західносаксонських

пам'ятках писемності зафіксовано лише поодинокі приклади використання цього суфікса, на відміну від давньоанглійських нортумбрійських, де вони є чисельними. Очевидно, що цей суфікс було запозичено з північних діалектів.

Вплив північних діалектів на фонетичну систему полягає насамперед у прискоренні процесу редукції ненаголошених складів. Його наслідками були зміни в граматичній та лексичній системах мови:

- втрата закінчень інфінітиву усунула формальну різницю між Називним відмінком іменника та формою інфінітива дієслова. та призвела до появи лексико-граматичних омонімів *fish-to fish, love-to love*. Така омонімія послугувала основою для появи нової словотвірної моделі, яка упродовж наступних століть стала продуктивною, напр.: д.а. *būzan* > с.а. *bowe* [bu:] (дієсл.) > *bowe* [bu:] (ім.);

- втрата фінальної *-e* прикметниками і присвійними займенниками спричинила втрату ними категорії числа і відмінка, напр.: р-с.а. *the yvele men* > п-с.а. *yvel men*; р-с.а. *hise lordes* > п-с.а. *his lord(e)s*. Із втратою *-e* прикметники і присвійні займенники стали невідмінюваними.

Як наслідок попередніх двох процесів, виникла можливість використовувати іменники у функції атрибута (*mountain river, stone wall*). Таке функціональне навантаження спостерігаємо в мові новоанглійського періоду.

- втрата фінальної *-e* іменниками відбувалася дещо повільніше. Так, у північних діалектах *-e* вже була втрачена у XIII ст. Натомість у Лондонському діалекті, цієї стадії не було досягнуто повністю ще на початку XV ст. Закінчення ще зберігалися на письмі, але вже не вимовлялися. Це простежується в роботах Чосера: напр.: *the droghte of March* ([θə 'dru:xt of 'mɑ:tʃ]) [Cant., 17: 2]

Втрата фінального звука [ə], у свою чергу, мала фонологічні наслідки:

- з'явилися нові голосні фонemi - дифтонги [eə], [ɔə], [iə], та [uə]; двоскладові слова із структурою складів CVCV, де другим приголосним був [r] після втрати фінального [ə] отримали структуру SVC. [r] у таких словах опинився на фінальній позиції. Це, у свою чергу, спричинило вокалізацію [r] в XVI ст., та як результат, з'явилися нові дифтонги. Напр.: с.а. *fare* ['fa:rə] > р-н.а. *far* [fa:r] > [fæ:r] > [fɛə]; с.а. *queer* [kwe:r] > р-н.а. [kwi:r] > [kwɪə]; с.а. *povre* > *poor* [po:r] > р-н.а. [pu:r] > [puə].

- збільшилася омофонія в мові. Так, наприклад, ім. *right* став омофоном до *rite*, *son* [sʌn] – омофоном до *sun* [sʌn] (с.а. *sunne*).

- всі двоскладові слова зі структурою CVCV стали односкладовими (напр.: *time* [ti:m], *rise* [ri:z] та ін.). Ці слова отримали структуру CVC та приєдналися до структури CVC, що вже існувала в середньоанглійській мові (напр.: *hous* [hu:s], *our* [u:r] та ін.), цим самим збільшуючи навантаження на цю структуру. Тобто, відбулося збільшення кількості односкладових слів в англійській мові, що, на наш погляд, вплинуло на ритм мови.

Такі зміни вважаємо типологічними, тобто такими, що призвели до зміни типології англійської мови, що втратила ряд ознак, характерних для індо-європейських мов, натомість сучасна англійська мова за властивими їй ознаками наблизилась до мов аглютинативного типу. Такими ознаками, на наш погляд, є безафіксальний спосіб словотворення, перетворення прикметника та присвійного займенника в незмінні класи слів.

Окрім того, вплив північних діалектів на фонетичну структуру англійської мови проявляється також зміною якості деяких давньоанглійських звуків у мові середньоанглійського періоду. Прикладами цього явища може бути зміна артикуляції лабіалізованого давньоанглійського [y]. Так, в середньоанглійських південних діалектах давньоанглійському [y] відповідав [u], в Кентському - [e], в північних діалектах - [i], напр.: д.а. *fyllan*, пд.с.а. *fullan*, кент.с.а. *fellan*, пн.с.а. *fillan* (сучасне англійське *fill*). Аналогічний процес відбувався з [y:], напр.: д.а. *mȳs*, пд.с.а. *mus*, *muis*, кент.с.а. *tees*, пн.с.а. *mis* (сучасне англійське *mice*). Іншими прикладами цього ж процесу можуть бути слова *hill*, *fire*, *king*, *kiss*, *kin*, *little*, *busy* (в останньому слові зберігається написання південних діалектів, а вимова – північних).

Окрім того, давньоанглійський дифтонг [io] у пізньому давньоанглійському періоді розвинувся в [eo]. У нортумбрійському та північно мерсійському діалектах [io] залишився незмінним, а середньоанглійському періоді він монофтонгізувався в [i], напр.: д.а. *mioluc* > *teoluc*, *teolc* > с.а. *melk*; норт. пн.мерс. *mioluc* > пн.с.а. *milk*.

Вплив північних діалектів на граматичну систему полягає в запозиченні парадигми займенника третьої особи множини з північних діалектів, у впливі на парадигму різних частин мови та на синтаксис у результаті редукції ненаголошених складів.

Одним з основних елементів граматичного впливу північних діалектів на розвиток англійської мови є запозичення з північних діалектів усієї парадигми займенника третьої особи множини. Першою запозиченою формою була *they*, наступною - *their*. Так, Д. Чосер використовує форми *they/hir/hem*. Наприклад:

...(so priketh hem nature in hir corages)/Thanne longen folk to goon on pilgrimages,/...And specially from every shires ende/Of engelond to caunterbury they wende,/The hooly blisful martir for to seke,/That hem hath holpen whan that they were seeke...[Cant 17: 11-17]

Наприкінці XV ст. У. Кекстон використовує форми *they/their/hem*.

Однією з причин „успіху” північних форм вважаємо фонетичну схожість займенників третьої особи однини та множини Лондонського діалекту XIV ст. Цю подібність можна прослідкувати в таблиці 1, де подібні форми виділені напівжирним шрифтом.

Таблиця 1

Особові займенників ранньо-середньоанглійського мови

Ном.	ic	þu	he	he(o)	hit	we	ȝe	hi
Ген.	min	þin	his	hire	his	ure	eower	hire
Дат.	me	þe	him	hire	him	us	eow	him
Ак.	me	þe	hine	hi	hit	us	eow	hi

На початку ранньоновоанглійського періоду запозичена форма третьої особи множини зворотного займенника із північних діалектів *themselves* витісняє форму *hemself*. Так, у роботі У. Кекстона «Гра в шахи» (“The Game of Chesse”) зворотні займенники третьої особи множини представлені формою *hemself* в одному випадку, а *themselves* – у шести.

Система дієслівних закінчень середньоанглійських північних діалектів була значно спрощеною у порівнянні з системою закінчень південніших діалектів, де зустрічалися закінчення *-e*, *-(e)s(t)*, *-(e)th* в трьох особах однини та закінчення *-(a)th* (*-(e)n* в центральних діалектах) в усіх особах множини. Разом з тим, саме з північних діалектів у ранньоновоанглійську мову було запозичене закінчення третьої особи однини *-(i)s*. Слід зазначити, що протягом тривалого часу вживалися форми як з північним закінченням *-s*, так і з закінченням *-(e)th*. Так, наприклад, у Шекспіра можна знайти обидві форми “ *The bird of dawning singeth.../And then... no spirit dares stir abroad;*,”[Hamlet AISI].

Згадана “радикальність” північних діалектів відстежується зокрема на прикладі написання заперечної частки. Текстовий матеріал середньоанглійського періоду свідчить, що тенденція до написання заперечних займенників разом поширювалася у напрямку з півночі на південь. Наприклад: *nathung* (йоркш. діал.) – *no thing* (лонд. діал.). У Чосера в I пол. XV ст. фіксуємо написання займенника як разом (41 випадок), так і окремо (7 випадків).

Синтаксично, узгодження, як вид зв’язку в реченні, переважно було замінено в результаті редукції ненаголошених закінчень приляганням, що вплинуло на тип мови – з синтетичної мова стала переважно аналітичною.

Отже, вплив північних діалектів на англійську мову мав системний характер та мав наслідки у лексичній, граматичній та фонетичній системах. Він здійснювався упродовж тривалого проміжку часу: від пізнього давньоанглійського періоду до новоанглійського періоду, але найбільш інтенсивно зазначені процеси відбувалися на зламі XIV-XV ст. у результаті зміни діалектної орієнтації лондонського діалекту з південно-західної на північно-східну. Перспективним вважаємо дослідження ролі та впливу інших середньоанглійських діалектів на систему та структуру англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бруннер К. История английского языка: в 2 т. / К. Бруннер. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1956. – Т. 2. – 391 с.
2. Семенюк Н. Н. Социальный аспект языка в историческом рассмотрении Н. Н. Семенюк // Теория языка. Англистика. Кельтология. – М. : Академия Наук СССР. Институт языкознания. Изд-во “Наука”, 1976. – С. 97–112.
3. Barber Ch. Early Modern English / Ch. Barber. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2005. – 280 p.
4. Baugh A. C. A History of the English Language / A. C. Baugh, Th. Cable. – L. : Routledge, 1993. – 444 p.
5. Crystal D. The English Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 489 p.
6. Jespersen O. A Modern English Grammar on Historical Principles / O. Jespersen. – L. : George Allen & Unwin LTD, 1949. – Vol.1. – Part II. Syntax. – 512p.

7. Leith D. A Social History of English / Dick Leith. – London and New York : Routledge, 1997. – 312p.
8. Loyn H. R. Anglo-Saxon England and the Norman Conquest (2nd Edition) / H. R. Loyn. – London, New York, Longman. – 1991. – 434 p.
9. Євченко В.В. Готська Мова. Тексти, коментар, словник: Навч. посібник / В.В.Євченко. – Житомир: ЖДПУ, 2002. – 408с.
10. The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles. / ed. by L. Brown. – Clarendon Press. – 1993. – 3801p.
11. Caxton W. The game of Chesse / W. Caxton. London : Trubner and co., – 1862. – Режим доступу: www.scribd.com/doc/2374875/Game-and-Playe-of-the-ChesseA-Verbatim-Reprint-of-the-First-Edition-1474-by-Caxton-William-14221491
12. Chaucer G. The Canterbury tales / G. Chaucer. – Electronic Text Center, University of Virginia Library. – Режим доступу: <http://etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/Cha2Can>.
13. Shakespeare W. Hamlet / W. Shakespeare // Tragedies. – London : Everyman's Library, 1992. – Vol. I. – P. 1–151.